

สโต ภิกขุ ปริพพเชติ: สโต ภิกขุ ปริพพเช, สโต กจฺเจยฺย. สโต
 ติฏฺเฐยฺย. สโต นิสฺสํเทยฺย. สโต เสยฺยํ กปฺเปยฺย. สโต อภิกกเมยฺย. สโต ปฏิกกเมยฺย.
 สโต อาโตเกยฺย. สโต วิโตเกยฺย. สโต สฺมมิตฺตฺเชยฺย. สโต ปสาเรยฺย. สโต
 สฺงฆาฏิปคฺคจฺจวโร ชาเรยฺย. สโต จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเตยฺย ยเปยฺย
 ยาเปยฺยยาติ สโต ภิกขุ ปริพพเช. เคนาห ภควา :-

กาเมสฺส นามิกขฺเขยฺย มนธานาวิโต สฺยา
 กุสฺสโต สฺพพชฺชมนานํ สโต ภิกขุ ปริพพเชติ.

สท คาถาปริยธานา เย เต พฺรหฺมณฺเณน สฺทฺธิ อฺเภจฺจนฺทา อฺเภจฺจโยคา
 อฺเภจฺจปฺปายา อฺเภจฺจวสฺสวาตีตา, เตสฺส อเนกปฺลาณสฺสทฺธสฺสํ วิรชฺชํ วิตมถํ ชฺมมจฺจกฺขุ
 อฺภูทปาทิ "ยฺงกฺกิตฺติ สฺมฺทชฺชมนํ, สฺพพชฺชํ นิโรชชมนํ"ติ. คตฺถ พฺรหฺมณฺสฺส
 อฺภูทปาทาย ชาตฺถเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ. สท อรหฺตฺตปฺปคฺคตา อชินฺชฏฺฐาจากจฺจริทฺททฺทกมณฺทท-
 เกสฺสา ๑ มถฺสฺส ๑ อฺนุตฺตริตา, ภณฺฑทฺทกาสฺยวตฺถวสฺสโน สฺงฆาฏิปคฺคจฺจวโร
 อฺนุตฺตฺถปฏฺธิปคฺคิตฺยา ปณฺชตฺติโก ภควนฺตํ นมสฺสฺมาโน นิสฺสินฺโน โหติ "สฺตฺถา เม ภนฺเต
 ภควา, สฺวาโกหมถฺสฺมํ"ติ.

อชิตมาณวกปณฺหานิทฺเตโส ปจฺจโม.

๒. คิสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปณฺหานิทฺเตโส

[๘] โภธ สนฺตฺสโต โลเก (อฺจฺจาบสฺมา คิสฺสเมตฺเตยฺโย)
 กสฺส ใน สนฺติ อฺณฺชิตา
 โภ อฺกนฺตมภินฺญาบ
 มชฺเช มนฺตา น ติปฺปติ^๒
 กํ พุรฺุสสิ มหาปฺริสฺสติ
 โภ อธิ สฺพิพฺพนิมจฺจกา (๑)

๑ น. ม. สฺมิตฺตฺเชยฺย

๒ ก. ติมฺปติ

โกธ สนฺตุสฺสโต โลเกติ: โภ โถเก ศฺฐุโช สฺนฺตุศฺฐุโช อตฺตมโน ปริปฺปนฺนตฺตงฺกปโปติ
โกธ สนฺตุสฺสโต โถเก.

อิจฺจาบสฺมา ติสฺสเมตฺเตยโยติ อิจฺจาติ: ปทสฺนฺธิ ปทสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
อภฺชรสฺสวโย พุชฺชนฺต
กรฺรจฺจํ สฺส
ตฺต
ตฺต
อภิตาโป. เมตฺเตยโยติ: ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
โหวหาโรติ อิจฺจาบสฺมา ติสฺสเมตฺเตยโย.

กสฺส โน สนฺติ อิจฺฉิตฺตาติ: ตณฺหิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กามิตฺต
กสฺสเม อิจฺฉิตฺตา นตฺถิ น สนฺติ น สฺสฺสฺสฺส
ตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺต
ตฺต
ต

โก อฺกนฺตมภินฺนชฺชาติ: โภ อฺกนฺต อภินฺนชฺชาติ ชานิตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺตฺตฺตฺต
ต

มชฺเช มนฺตา น ติปฺปตฺติ: มชฺเช มนฺตายน น ติปฺปตฺติ, อตฺตฺตฺต
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิปฺปมฺมฺมฺมฺมฺมฺม
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิปฺปมฺมฺม
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิปฺปมฺม
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิปฺปม
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิป
นิกฺกขนฺโต นิสฺสํโฆ วิ

กํ พฺรฺหฺม มหาปฺริโสติ: มหาปฺริโส อคฺคปฺริโส สฺเตชฺชปฺริโส วิสฺเตชฺชปฺริโส
ปาโมกฺกชปฺริโส อคฺคตมปฺริโส ปชานปฺริโส ปวเรปฺริโสติ กํ พฺรฺหฺม กํ กเถสิ กํ มชฺเชตฺติ
กํ ภณฺตฺติ กํ ปสฺสํสฺส กํ โหวหฺรตฺติ กํ พฺรฺหฺม มหาปฺริโสติ.

โก อฺช สฺพิพฺพนิมจฺจกาติ: โภ อฺช สฺพิพฺพินิ ตณฺหํ อจฺจกา อฺปจฺจกา อตฺตฺกนฺโต
ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ต

โกธ สนฺตุสฺสโต โถเก (อิจฺจาบสฺมา ติสฺสเมตฺเตยโย)
กสฺส โน สนฺติ อิจฺฉิตฺตา
โก อฺกนฺตมภินฺนชฺชาติ

มชฺฌม มนุตา น ติปฺปติ
กํ พุรุสํ มหาปุริสํ
โก อธิ สัพพินิมจฺจกาติ.

[๓๐] กามะสุ พุทฺทมจฺริยวา (เมตฺเตยฺยาติ ภควา)
วັตตโณห สทา สโต
สงฺขาบ นิพฺพุโต ภิกฺขุ
ตสฺส ใน สนฺติ อธิชิตา. (๒)

กามะสุ พุทฺทมจฺริยวาติ กามาติ : อุตฺถานโต เทว กามา วตฺตูกามา จ กิเลตฺตกามา จ
วเปว อิมะ อจฺจนฺติ วตฺตูกามา วเปว อิมะ อจฺจนฺติ กิเลตฺตกามา. พุทฺทมจฺริยวาติ :
พุทฺทมจฺริยํ อจฺจติ อตฺถมมตฺตมาปคฺคิยา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณํ อภิริยา
อภรณํ อนชฺฌาปคฺคิ เวตาอนตฺติกโม. อปฺปํ นิปฺปริยาเยน พุทฺทมจฺริยํ อจฺจติ อริโย
อฏฺฐงฺกโก มคฺคโต. เตยฺยถํ? สฺมมาทิจฺจํ สฺมมาตฺตงฺกโป สฺมมาจฺจา สฺมมากมฺมโนโต
สฺมาอาชํโว สฺมาวายาโม สฺมาตฺติ สฺมาตฺตมาชิ. โย อิมินา อริเยน อฏฺฐงฺกเกน
มคฺคเณ อูเปโต สฺมเปโต อูปากโต สฺมปากโต อูปปนฺโน สฺมปปนฺโน สฺมมฺนาคโต.
โส อจฺจติ พุทฺทมจฺริยวา, ยถา จ ชเนน ชนฺวาติ อจฺจติ... โภเคน โภคฺวาติ อจฺจติ...
ยเตน ยตฺตฺวาติ อจฺจติ... ติปฺเปเน ติปฺปวาติ อจฺจติ... ตฺเตเน ตฺตฺวาติ อจฺจติ... วฺริเยน
วฺริยวาติ อจฺจติ... ปณฺณาย ปณฺณวาติ อจฺจติ... วิชฺชาย วิชฺชวาติ อจฺจติ... เอยฺเมว
โย อิมินา อริเยน อฏฺฐงฺกเกน มคฺคเณ อูเปโต สฺมเปโต อูปากโต สฺมปากโต
อูปปนฺโน สฺมปปนฺโน สฺมมฺนาคโต. โส อจฺจติ พุทฺทมจฺริยวาติ กามะสุ พุทฺทมจฺริยวา.

เมตฺเตยฺยาติ : ภควา คํ พุทฺทมจฺริยํ โคตฺเตน อาตปติ. ภควาติ : การวชิวจฺจนเมตฺ
วเปว ตฺจฺจิกา ปณฺณคฺคิ, ยถํ ภควาติ เมตฺเตยฺยาติ ภควา.

วັตตโณห สทา สโตติ ตณฺหาติ : รูปตณฺหา ตฺถตณฺหา คณฺชตณฺหา รตฺตตณฺหา
โณฏฺฐพฺพตณฺหา ชมฺมตณฺหา, ยตฺเตตฺตา ตณฺหา ปทฺธินา สฺมจฺจนิมฺนา อูปลฺลนฺตา
ปฏฺธิปฺปลฺลตฺถา อภัพฺพปคฺคิภา ฉาณคฺคิภา ททฺธมา, โส อจฺจติ วັตตโณห จตฺตคฺคโณห

๓ น. ม. โปตฺถเกตุ อธิ ปวโจ น ทิสฺสตี

อนฺตคฺคโณหฺม มุคฺคคฺคโณหฺม ปทั้นคฺคโณหฺม ปฏินิสฺสํวฺจจคฺคโณหฺมา, วัตฺตราโค จคฺคตราโค วนฺตฺตราโค
มุคฺคตราโค ปทั้นตราโค ปฏินิสฺสํวฺจจตราโค, นิจฺจนาโค นิพฺพุโต ตีคฺคภูโต ตฺถปฏินิสฺสํวฺจ
พฺพหฺมภูเตน อคฺคตนา วิหฺรติ. สทาติ: สทา สพฺพทา สพฺพกาทํ นิจฺจกาทํ ชฺวคฺคกาทํ สคคํ สมิคํ
อพฺโพทิกณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขํ อุกฺกมิกฺขาทํ "อวัจฺจิมํคคฺคหิตํ ฝุตฺติคํ" ปุเรภคคํ ปจฺจนา-
ภคคํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺจิมยามํ กาเพ ชฺวเนหฺม อดฺเด เหมนฺเต กิเมหฺม ปุริม-
วโยชนฺเช มชฺฌิมเม วโยชนฺเช ปจฺจิมเม วโยชนฺเช. สโตติ: จคฺคภูติ การณฺเหติ สโต:
กาเย กายานุสฺสํวณฺตคฺคปฏฺจจํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาถฺ เวทนาณุสฺสํวณฺตคฺคปฏฺจจํ
ภาเวนฺโต สโต, จิตฺเต จิตฺตานุสฺสํวณฺตคฺคปฏฺจจํ ภาเวนฺโต สโต, ชฺมเมถฺ
ชฺมมานุสฺสํวณฺตคฺคปฏฺจจํ ภาเวนฺโต สโต ๑เป ๑ โส จุจฺจติ สโตติ วัคคโณหฺม
สทา สโต.

สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุติ: สงฺขาย จุจฺจติ ฌาณํ. ยา ปณฺณวา ปชานนา วิจโย
๑เป ๑ อโมโห ชฺมมฺวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. สงฺขายาติ: สงฺขาย ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา
คิรัยิตฺวา วิภาวิตฺวา วิภูคํ กคฺวา "สพฺเพ สงฺขาราย อนิจฺจา"ติ สงฺขาย ชานิตฺวา
ตฺถยิตฺวา คิรัยิตฺวา วิภาวิตฺวา วิภูคํ กคฺวา "สพฺเพ สงฺขาราย ทฺถุชฺชา"ติ ๑เป ๑ "สพฺเพ
ชฺมมา อนคฺคา"ติ ๑เป ๑ "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราย"ติ ๑เป ๑ "ยงฺกิณฺจ สมฺมชฺมมํ,
สพฺพนคํ นิโรชชฺมมํ"ติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา คิรัยิตฺวา วิภาวิตฺวา วิภูคํ
กคฺวา.

อถ วา อนิจฺจโต สงฺขาย ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา คิรัยิตฺวา วิภาวิตฺวา วิภูคํ
กคฺวา ทฺถุชฺชโต ๑เป ๑ โรคฺคโต ๑เป ๑ คณฺทโต ๑เป ๑ สตฺถโต ๑เป ๑ นิสฺสํวณฺโต
สงฺขาย ชานิตฺวา ตฺถยิตฺวา คิรัยิตฺวา วิภาวิตฺวา วิภูคํ กคฺวา. นิพฺพุโตติ: รากฺคตํ
นิพฺพามีคคฺคา นิพฺพุโต... โทตฺถตํ นิพฺพามีคคฺคา นิพฺพุโต... โมหตฺถตํ นิพฺพามีคคฺคา
นิพฺพุโต... โทชตฺถตํ ๑เป ๑ อปฺนาหตฺถตํ ๑เป ๑ มกฺชตฺถตํ ๑เป ๑ ปพาสตฺถตํ ๑เป ๑
อิตฺถาย ๑เป ๑ มจฺจริยตฺถตํ ๑เป ๑ มายาย ๑เป ๑ ตาเชยฺยตฺถตํ ๑เป ๑ ฌมภตฺถตํ ๑เป ๑

๑ ก. โปชานุโปงฺขํ ๒-๒ ฉ. ม. อวัจฺจิมํคคฺคหิตํ ฝุตฺติคํ
๓-๓ ก...ปฏฺจจํ ภาเวนฺโต. เอมฺปริวี

ถารมถุสฺส ๑เป ๑ มานถุสฺส ๑เป ๑ อติมานถุสฺส ๑เป ๑ มถุสฺส ๑เป ๑ ปมาถุสฺส ๑เป ๑ สพฺพกิลเลสาณํ ๑เป ๑ สพฺพทุจฺจวิตานํ ๑เป ๑ สพฺพทรรถานํ ๑เป ๑ สพฺพปริพาหานํ ๑เป ๑ สพฺพสันตปาณํ ๑เป ๑ สพฺพากุสฺสตาภิสฺสงฺขารานํ นิพฺพาทิตคฺคา นิพฺพุโต. ภิက္ขุติ: สคฺคณฺณํ ฆมฺมานํ ภินฺนคฺคา ภิက္ขุ ๑เป ๑ วุสฺสิตวา จัณฺปนฺนพฺภโว ส ภิက္ขุติ สงฺขาย นิพฺพุโต ภิက္ขุ.

ตสฺส โน สนฺติ อិฉฺชิตาติ ตสฺสาติ: อรหโต จัณฺนาถวถุสฺส. อិฉฺชิตาติ: คณฺหิฉฺชิตํ ทิฏฺฐิฉฺชิตํ มานฉฺชิตํ กิลเลฉฺชิตํ กามฉฺชิตํ. คถฺสฺสเม อฉฺชิตา นคฺคิ น สนฺติ น สํวิขฺขนฺติ นุปตฺตพฺภนฺติ, ปทีนํ สมฺมุฉฺชิตานํ วูปตฺตคฺคา ปฏฺธิปถุสฺสทฺธา อภพฺพปฺปตฺติกา ฉาณคฺคินา ททฺธมาติ คถฺสฺส โน สนฺติ อฉฺชิตา. เตนานห ภคฺวา:—

กามธฺสฺส พฺรหฺมจฺริยวา (เมตฺเตยฺยยาติ ภคฺวา)
วิตฺตโนหฺสฺส สทา สโต
สงฺขาย นิพฺพุโต ภิက္ขุ
คถฺสฺส โน สนฺติ อฉฺชิตาติ.

[๓๓] โส อุกฺกนฺตมภิญฺญา ย มชฺเช มนฺตา น ลิปฺปติ
คํ พฺพมฺมิ มหาปฺริโสติ โส อึช สัพฺพินฺนิจฺจกา. (๓)

โส อุกฺกนฺตมภิญฺญา ย มชฺเช มนฺตา น ลิปฺปติ อนฺตาติ: ผสฺโส เอโก อนฺโต, ผสฺสสฺสมฺุทโย ทฺุติโย อนฺโต, ผสฺสนิโรโห มชฺเช. อคฺคํ เอโก อนฺโต, อนาคคํ ทฺุติโย อนฺโต, ปจฺจปฺปนฺนํ มชฺเช. สฺสา เวทนา เอโก อนฺโต, ทฺุทฺธา เวทนา ทฺุติโย อนฺโต, อทฺุทฺธมฺุทฺธา เวทนา มชฺเช. นามํ เอโก อนฺโต, รุปํ ทฺุติโย อนฺโต, วิญฺญาณํ มชฺเช. ฉ อชฺฉมคฺคิกานิ อายตฺนานิ เอโก อนฺโต, ฉ พาทิรานิ อายตฺนานิ ทฺุติโย อนฺโต, วิญฺญาณํ มชฺเช. สกฺกาโย เอโก อนฺโต, สกฺกาเยสฺสมฺุทโย ทฺุติโย อนฺโต, สกฺกาเยนิโรโห มชฺเช. มนฺตา วุจฺจติ ปณฺญา, ยา ปณฺญา ปชานนา ๑เป ๑ อโมโห ฆมฺมวึจโย สมฺมาทิฏฺฐิ.

เลปฺปติ: เทวฺ เลปฺปา คณฺหาเตโป ๑ ทิฏฺฐิเตโป ๑. กตโม คณฺหาเตโป ? ยาวคฺคา คณฺหาสงฺขาทน สํมกคํ มริยาทํกคํ ๑อิชคํ ปริยฺนคคคํ ปรีคคคคคํ มมายคคคคคํ

๓ ฉ. ม. ปโตถเกสฺส อโย ปาโช น ทิสฺสติ

อิทํ มม, เขตํ มม, เขตฺตํ มม, เขตฺตาวตฺตา มม รุปรุปา ตํทฺธา กนฺธา รตฺธา
โฆฏฺชพฺพา อคฺคฺกรณา ปาปฺรณา ทาถฺททาธา อเชพฺภา กุกฺกฏฺฐตฺถฺวรา หตฺถิกฺวาถฺตฺถฺวรา
เชตฺตํ อคฺคฺ หิรณฺณํ ตฺถฺวณฺณํ คามนิกฺมวราชชานิโย รหฺสฺสชฺช ชนฺปโท ๑ โทโส ๑
โกฏฺฐาการณฺช, เกวณฺณํ มหาปจฺจํ คณฺหาถฺตฺถฺวณฺณ มมายติ, ยาวตฺตา อหฺสฺสชฺชคณฺหา-
จิจฺจิกํ; อหฺสฺส คณฺหาถฺตฺถฺว.

กตโม ทิฏฺฐิจิเตโป ? วจฺจํคิถฺตฺถฺวกา ตํกฺกาทิฏฺฐิจิ, ทถฺวคฺคฺคฺคา มิจฺจนาทิฏฺฐิจิ,
ทถฺวคฺคฺคฺคา อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ ทิฏฺฐิจิ. ยา เขวฺรฺรฺปา ทิฏฺฐิจิ ทิฏฺฐิจิถฺตํ ทิฏฺฐิจิถฺตํ
ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร ทิฏฺฐิจิถฺตํทโร
อภินิเวโส ปรามาโส, กุมฺมกฺโก มิจฺจนาปโธ มิจฺจนาถฺตํ คิถฺตฺถฺวณฺณํ วิปริเยสฺสคฺคฺคาโท
วิปริเยสฺสคฺคฺคาโท วิปริเยสฺสคฺคฺคาโท มิจฺจนาคฺคฺคาโท, อยาถฺตฺถฺวณฺณํ ยาทฺถฺวณฺณํ คาคฺคฺคาโท,
ยาวตฺตา ทฺถฺวณฺณํ ทิฏฺฐิจิถฺตํ; อหฺสฺส ทิฏฺฐิจิเตโป.

โส อุกฺกนฺตมภินฺนํชช มชฺชเม มนฺตา น ติปฺปติ: โส อุกฺก ๑ อหฺสฺส
มชฺชเม มนฺตํชช อภินฺนํชช ชานิกฺวา คฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ คฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ คฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ คฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ
กคฺคา น ติปฺปติ นุถิปฺปติ, อติคฺคฺคา อติคฺคฺคา อหฺสฺสคฺคฺคา นิกฺกนฺนคฺคา นิสฺสํโฆ
วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ
มชฺชเม มนฺตา น ติปฺปติ.

คํ พุทฺธมฺมิ มหาปฺริโสติ: มหาปฺริโส อคฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ เสงฺฆชฺชปฺริโส วิสงฺฆชฺชปฺริโส
ปาโมกฺกชฺชปฺริโส ปชานชฺชปฺริโส อคฺคฺคฺคฺคาทิกาทิ ปวรชฺชปฺริโส, คํ พุทฺธมฺมิ คํ กเถมิ คํ มชฺชเม
คํ ภณฺนามิ คํ ทิเปมิ คํ โฉหฺรณฺนามิ.

อายนฺตฺวา ตํรํปฺปคฺคาทิกาทิ ภคฺคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ “มหาปฺริโส มหาปฺริโส”ติ ภคฺคฺคฺคา
อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ กคฺคาทิกาทิ นุ โฆ ภคฺคฺคฺคา มหาปฺริโส โหติ? วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ ชฺชวณฺณํ
ตํรํปฺปคฺคา “มหาปฺริโส”ติ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ, อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ โน “มหาปฺริโส”ติ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ.

กถณฺช ตํรํปฺปคฺคาทิกาทิ วิปริเยสฺสคฺคฺคาทิกาทิ โหติ? อหฺสฺส ตํรํปฺปคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ
กถณฺช ตํรํปฺปคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ
อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ อหฺสฺสคฺคฺคาทิกาทิ

๑. อ. วิปริเยสฺสคฺคาทิกาทิ

คตฺถ กายเ กายานุปลฺลตีโน วิหโรโต จิตฺตํ วิรชชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย ชาตฺเวติ.
 เวทนาตุ ๑เป ๑ จิตฺเต ๑เป ๑ ชมฺเมตุ ชมฺมานุปลฺลตี วิหโรติ ชาตํปี สมฺปชาโน
 สติมา วิเนยฺย โถเก อภิชฺฌาโทมนสฺส. คตฺถ ชมฺเมตุ ชมฺมานุปลฺลตีโน วิหโรโต
 จิตฺตํ วิรชชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย ชาตฺเวติ. เหวํ โช สํวรัปฺตฺต ภิภฺช วิมุคฺคจิตฺตโค
 โหติ, วิมุคฺคจิตฺตคฺคตา ชฺวหาํ สํวรัปฺตฺต “มหาปฺริโส”ติ วทามิ. อวิมุคฺคจิตฺตคฺคตา
 โน “มหาปฺริโส”ติ วทามิํติ ตํ พุฏฺฐมิ มหาปฺริโสติ.

โส อธิ สัพฺพิณนิมฺจฺจกาติ: สัพฺพิณี จุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สํวราโค ๑เป ๑
 อภิชฺฌา โถโก อกฺขตฺตมฺมุต. ยตฺถเสตํ สัพฺพิณี ตณฺหา ปหีนา สมฺมุจฺจินฺนา วุปลฺลนฺตา
 ปฏฺฐิปลฺลตฺทฺธา อภพฺพปฺปคฺคิกา ฉาณคฺคิณา ททฺธมา. โส สัพฺพิณี ตณฺหํ อจฺจกา
 อฺปจฺจกา อตฺติกฺกนฺโต สมตฺติกฺกนฺโต วิตฺติวคฺคโหติ โส อธิ สัพฺพิณนิมฺจฺจกา. เตนหา
 ภกฺวา:—

โส อฺภนฺตมภินฺชยา มชฺฌเม มนฺตา น ติปฺปติ
 ตํ พุฏฺฐมิ มหาปฺริโสติ โส อธิ สัพฺพิณนิมฺจฺจกาติ.

สํห คาถาปริโยธานา เย เต พฺรหฺมณฺเณ สทฺธิ์ เอกจฺจนฺทา เอกปฺปโยคา
 เอกาธิปฺปายา เอกวาธฺนวาธิตา, เตสํ อเนกปาณสฺสสฺสํ วิรชฺชํ จิตฺตมตฺตํ ชมฺมจฺจํ
 อฺปาทิ “ยงฺกิญฺจิ สมฺมุทฺถชฺมมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธชฺมมฺน”ติ. คตฺถ ๑ พฺรหฺมณฺสสฺส
 อนุปาทาย ชาตฺเวติ จิตฺตํ วิมุจฺจติ. สํห อรหคฺคตฺตคฺคตา อชินฺชวฺวากจฺจริทฺทณฺท-
 กมณฺทตฺตเกตํ ๑ มตฺตํ ๑ อนตฺตรหิตา, ภณฺททฺทกาตฺตยวคฺคจฺจโน สจฺจปฏิปคฺค-
 จฺจวโร อนวคฺคตฺตปฏิปคฺคิยา ปณฺชติโก ภกฺวณฺตํ นมสฺสมาโน นิสฺสินโน โหติ
 “ตคฺคา เม ภนฺเต ภกฺวา, สํวโกหมตฺตมฺมิ”ติ.

คิตฺตเมตฺเตยฺยมาณวปณฺหานิทฺเทโส ทฺติโย.

๒. ติสสเมตเตยยमाणวบัญญัติบทเทศ^๑

ว่าด้วยปัญหาของตีสสเมตเตยยमाण

[๙] (ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้

ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร

ใครรู้จักส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว

ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา

พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ

ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๑)

คำว่า **ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้** อธิบายว่า ใครยินดี สันโดษ คือพอใจ มีความดำริบริบูรณ์แล้วในโลก รวมความว่า ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้

คำว่า **ดังนี้** ในคำว่า ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้ เป็นบทสนธิ เป็นคำเชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า **ดังนี้** นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ท่าน** เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า **ท่าน** นี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง

คำว่า **ตีสสะ** เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกัน ชื่อ การตั้งชื่อ ชื่อที่ตั้งให้ ภาษา พยัญชนะ ชื่อเรียกเฉพาะ

คำว่า **เมตเตยยะ** เป็นโคตร เป็นการกล่าวถึง การขนานนาม การบัญญัติ ชื่อที่เรียกกันสำหรับพราหมณ์นั้น รวมความว่า ท่านตีสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้

คำว่า **ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร** อธิบายว่า ความหวั่นไหว เพราะค้นหา ความหวั่นไหวเพราะทิวฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหว เพราะกิเลส ความหวั่นไหวเพราะกาม ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หามิได้แก่ใคร

^๑ พ.ศ. ๒๕/๑๐๔๗-๑๐๔๙/๕๓๒-๕๓๓)

ความหวั่นไหวทั้งหลาย ไครละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร

คำว่า **ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว** ได้แก่ ใครรู้ชัด คือ ทราบเทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งที่สุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว รวมความว่า ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว

คำว่า **ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา** อธิบายว่า ย่อมไม่ยึดติด คือ ไม่ติดแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว ในท่ามกลางด้วยปัญญา มีใจเป็นอิสระ(จากกิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา

คำว่า **พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ** อธิบายว่า พระองค์ตรัสเรียกใคร คือ ตรัสถึงใคร เข้าพระทัยใคร ทรงกล่าวถึงใคร เห็นใคร แผลงถึงใครว่าเป็นมหาบุรุษ คือ บุรุษผู้เลิศ บุรุษผู้ประเสริฐ บุรุษผู้วิเศษ บุรุษผู้เป็นหัวหน้า บุรุษผู้สูงสุด บุรุษผู้เป็นประธาน บุรุษผู้ยอดเยี่ยม รวมความว่า พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ

คำว่า **ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้** อธิบายว่า ใครล่วงพ้น คือ ล่วงก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงเลยเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ รวมความว่า ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ ด้วยเหตุนั้น พรหมมณันั้นจึงกราบทูลว่า

(ท่านติสสเมตเตยยะทูลถาม ดังนี้)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้

ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร

ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว

ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา

พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ

ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

[๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษ)ในกามทั้งหลาย
ชื่อว่า เป็นผู้สันโดษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว (๒)

คำว่า ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์ (เพราะเห็นโทษ) ในกามทั้งหลาย อธิบายว่า

คำว่า กาม ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒)
กิเลสกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^๑

ว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่าพรหมจรรย์

คำว่า เป็นผู้มีพรหมจรรย์ อธิบายว่า การงด งดเว้น เว้นขาด เจตนางดเว้น
กิจการที่ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ละเมิด การไม่ก้าวล่วงแดนแห่งการเข้าถึงอสังขารธรรม
ตรัสเรียกว่า พรหมจรรย์

อีกนัยหนึ่ง กล่าวโดยตรง อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ตรัสเรียกว่า พรหมจรรย์

^๑ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๖-๖๗

ภิกษุใด เป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ภิกษุนั้น ตรัสเรียกว่า ผู้มีพรหมจรรย์

บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยทรัพย์เรียกว่า ผู้มีทรัพย์ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วย โภคะเรียกว่า ผู้มีโภคะ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยยศเรียกว่า ผู้มียศ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศิลปะ เรียกว่า ผู้มีศิลปะ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยศีลเรียกว่า ผู้มีศีล บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความเพียรเรียกว่า ผู้มีความเพียร บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญาเรียกว่า ผู้มีปัญญา บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาเรียกว่า ผู้มีวิชา ฉันใด ภิกษุใด เป็นผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ภิกษุนั้น ตรัสเรียกว่า เป็นผู้ที่มีพรหมจรรย์ ฉันนั้นเหมือนกัน รวมความว่า เป็นผู้ที่มีพรหมจรรย์ (เพราะ เห็นโทษ) ในกามทั้งหลาย

คำว่า **เมตเตยยะ** เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยโคตร

คำว่า **พระผู้มีพระภาค** นี้ เป็นคำกล่าวโดยความเคารพ ฯลฯ เป็นสังฆิก-
บัญญัติ^๑ รวมความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ

คำว่า **ตัณหา** ในคำว่า **ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ** ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา ทัมมตัณหา ตัณหานั้นผู้ใด ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เเผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้น ตรัสเรียกว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว คือ ผู้สละตัณหาแล้ว คลายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว สลัดทิ้งตัณหาแล้ว ได้แก่ คลายราคะแล้ว สละราคะแล้ว คลายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว สลัดทิ้งราคะแล้ว คือ เป็นผู้หมดความอยากแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว มีตนอัน ประเสริฐเสวยสุขอยู่

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๒/๔๖-๔๘

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยั่งยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาลก่อนภัด หลังภัด ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า **มีสติ** ด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย ฯลฯ

ภิกษุ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มีสติ รวมความว่า ผู้คลายตัณหาแล้ว มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **ภิกษุ ... รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้** อธิบายว่า ญาณ ท่าน เรียกว่า สังขาร (เครื่องพิจารณา) ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ^๑

คำว่า **รู้ ... แล้ว** อธิบายว่า รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ฯลฯ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา”

^๑ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

อีกนัยหนึ่ง รู้แล้ว คือทราบแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้
กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว โดยความเป็นของไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นทุกข์ ฯลฯ
เป็นโรค ฯลฯ เป็นดุจหัวฝี ฯลฯ เป็นดุจลูกศร ฯลฯ เป็นของที่ต้องสลัดออกไป^๑

คำว่า **ดับกิเลสได้** อธิบายว่า ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำราคะให้ดับไป
ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโทสะให้ดับไป ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโมหะให้ดับไป
ชื่อว่าดับกิเลสได้ เพราะทำโกธะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มัจชะ ฯลฯ ปสาสะ ฯลฯ
อิสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ
ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทุกชนิด ฯลฯ
ทุจริตทุกทาง ฯลฯ ความกระวนกระวายทุกอย่าง ฯลฯ ความร่ำร้อนทุกสถาน
ความเดือดร้อนทุกประการ อกุลสลาภิสังขารทุกประเภทให้ดับไป

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายธรรม ๗ ประการได้แล้ว ฯลฯ
อยู่จบพรหมจรรย์ ลีลาใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าภิกษุ^๒ รวมความว่า ภิกษุ ... รู้
ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้

คำว่า **ภิกษุ** นั้น ในคำว่า **ภิกษุ** นั้น ชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว ได้แก่
พระอรหันตชีณาสพ

คำว่า **ความหวั่นไหว** อธิบายว่า ความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่นไหว
เพราะทิฏฐิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกิเลส ความหวั่นไหว
เพราะกาม ความหวั่นไหวเหล่านั้นไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หามิได้แก่ภิกษุ
ความหวั่นไหวทั้งหลาย ภิกษุ

^๑ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๖๙

^๒ ดูรายละเอียดข้อ ๘/๗๑-๗๒

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

ภิกษุเป็นผู้มีพรหมจรรย์(เพราะเห็นโทษ)ในกามทั้งหลาย
ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว

[๑๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบอีกว่า)

ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันทา
เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ
ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ (๓)

คำว่า ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง
ด้วยมันทา อธิบายว่า

คำว่า ส่วนสุด ได้แก่ ผัสสะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ผัสสสมุทัยเป็นส่วนสุดอีก
ด้านหนึ่ง ผัสสนิโรธอยู่ท่ามกลาง

อดีตเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง ปัจจุบันอยู่ท่ามกลาง
สุขเวทนาเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง อทุกขม-
สุขเวทนาอยู่ท่ามกลาง

นามเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง วิญญาณอยู่ท่ามกลาง
อายตนะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง อายตนะภายนอก ๖ เป็นส่วน
สุดอีกด้านหนึ่ง วิญญาณอยู่ท่ามกลาง

ลักกายะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ลักกายสมุทัยเป็นส่วนสุดอีกด้านหนึ่ง ลักกาย-
นิโรธอยู่ท่ามกลาง

ปัญญา ตรัสเรียกว่า มันทา ได้แก่ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความ
ไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ^๑

^๑ดูรายละเอียดข้อ ๕/๕๘

ว่าด้วยความยึดติด ๒

คำว่า **ความยึดติด** ได้แก่ ความยึดติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิ

ความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา เป็นอย่างไร

คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอายึดถือว่าเป็นของเราด้วยส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเรา ซึ่งวัตถุมิประมาณเท่านี้ว่า นี้ของเรา นั่นของเรา เท่านี้ของเรา ของเราที่มีปริมาณเท่านี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องปลูต เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย เพาะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ คลังหลวง แม้มหาปฐพีทั้งสิ้นย่อมยึดถือว่าเป็นของเรา ด้วยอำนาจตัณหา ซึ่งจำแนกได้ ๑๐๘ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วยอำนาจตัณหา

ความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ สักกายทิฏฐิ มีวัตถุ^๑ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ^๒ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมีวัตถุ^๓ ๑๐ ทิฏฐิ การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรکشฎคือทิฏฐิ ความกัณดารคือทิฏฐิ เลี่ยน

^๑ สักกายทิฏฐิมีวัตถุ ๒๐ คือ ปุณฺชนผู้ไม่ได้สดับ (๑) ย่อมตามเห็นรูปเป็นอัตตา (๒) เห็นอัตตามีรูป (๓) เห็นรูปในอัตตา (๔) เห็นอัตตาในรูป (๕) ย่อมตามเห็นเวทนาเป็นอัตตา (๖) เห็นอัตตามีเวทนา (๗) เห็นเวทนาในอัตตา (๘) เห็นอัตตาในเวทนา (๙) ย่อมตามเห็นสัญญาเป็นอัตตา (๑๐) เห็นอัตตามีสัญญา (๑๑) เห็นสัญญาในอัตตา (๑๒) เห็นอัตตาในสัญญา (๑๓) ย่อมตามเห็นสังขารเป็นอัตตา (๑๔) เห็นอัตตามีสังขาร (๑๕) เห็นสังขารในอัตตา (๑๖) เห็นอัตตาในสังขาร (๑๗) ย่อมตามเห็นวิญญานเป็นอัตตา (๑๘) เห็นอัตตามีวิญญาน (๑๙) เห็นวิญญานในอัตตา (๒๐) เห็นอัตตาในวิญญาน (ส.ข. ๑๗/๑๕๕/๑๕๙, ขุ.ม.อ. ๑๒/๑๕๘)

^๒ มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ คือ (๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (๒) การบูชาไม่มีผล (๓) การบวงสรวงไม่มีผล (๔) กรรมที่ทำไว้ดีและทำไว้ไม่ดีไม่มีผล (๕) โลกนี้ไม่มี (๖) โลกหน้าไม่มี (๗) มารดาไม่มี (๘) บิดาไม่มี (๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ดำเนินอัตตาชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำให้แจ้งในโลกนี้และโลกหน้าด้วยอัตตาเอง แล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบไม่มี (ดูรายละเอียดข้อ ๑๔๓/๔๕๔)

^๓ อันตคาหิกทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ หมายถึงความเห็นผิดแล่นไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง มี ๑๐ ประการ คือเห็นว่า (๑) โลกเที่ยง (๒) โลกไม่เที่ยง (๓) โลกมีที่สุด (๔) โลกไม่มีที่สุด (๕) ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน (๖) ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่าง (๗) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีก (๘) หลังจากตายไปตถาคตไม่เกิดอีก (๙) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีกก็ใช่ ไม่เกิดอีกก็ใช่ (๑๐) หลังจากตายไป ตถาคตเกิดอีกก็มิใช่ ไม่เกิดอีกก็มิใช่ (อง.ทสก. (แปล) ๒๔/๙๓/๒๑๗-๒๑๘)

หนามคือทิวฐิ ความดินรนคือทิวฐิ เครื่องผูกพันคือทิวฐิ ความถือ ความถือมั่น ความยึดมั่น ความยึดมั่นถือมั่น ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเตียรถีย ความถือขัดแย้ง ความถือวิปริต ความถือวิปลาส ความถือผิด ความถือในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงว่าเป็นจริงเห็นปานนี้ จนถึงทิวฐิ ๖๒ นี้ชื่อว่าความยึดติดด้วยอำนาจทิวฐิ

คำว่า ภิษุณันั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง ด้วยมณฑา อธิบายว่า ภิษุณันั้นรู้ชัดแล้ว คือ ทราบแล้ว เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งส่วนสุดทั้ง ๒ และท่ามกลางแล้วด้วยปัญญา ย่อมไม่ยึดติด คือ ไม่เข้าไปยึดติด ได้แก่ ไม่ติดแล้ว ไม่ติดพร้อม ไม่เข้าไปติด ออกแล้ว สลัดออกแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ(จากความยึดติด) อยู่ รวมความว่า ภิษุณันั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว ไม่ยึดติดในท่ามกลาง ด้วยมณฑา

คำว่า เราเรียกภิษุณันั้นว่าเป็นมหาบุรุษ อธิบายว่า เราเรียกภิษุณันั้น คือ กล่าวถึง เข้าใจ พุดถึง แสดงถึง แกลงถึงภิษุณันั้นว่าเป็นมหาบุรุษ คือเป็นบุรุษผู้เลิศ บุรุษผู้ประเสริฐสุด บุรุษผู้วิเศษ บุรุษผู้เป็นประธาน บุรุษผู้เป็นหัวหน้า บุรุษผู้สูงสุด บุรุษผู้ยอดเยี่ยม

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลคำนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสเรียกว่า มหาบุรุษ มหาบุรุษ เพราะเหตุอะไรหนอ บุคคลจึงเป็น มหาบุรุษ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สารีบุตร เราเรียกว่า ‘มหาบุรุษ’ เพราะเขาเป็นผู้มี จิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่เรียกว่า ‘มหาบุรุษ’ เพราะเขาเป็นผู้มีจิตยังไม่หลุดพ้น

บุคคลมีจิตหลุดพ้นแล้ว เป็นอย่างไร

คือ ภิษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียรเผากิเลส มี สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนด หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกได้ เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่

จิตย่อมคลายกำหนด หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วเป็นอย่างนี้แล เราเรียกว่า ‘มหาบุรุษ’ เพราะเขาเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่เรียกว่า ‘มหาบุรุษ’ เพราะเขาเป็นผู้มีจิตยังไม่หลุดพ้น^๑ รวมความว่า เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นมหาบุรุษ

คำว่า **ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้** อธิบายว่า ตัณหา ตรัสเรียกว่า เครื่องร้อยรัด ได้แก่ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อภิชฌา อกุศลมูลคือโลภะ

เครื่องร้อยรัดนี้ ภิกษุได้ละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่า ล่วงพ้น คือ ล่วง ก้าวล่วง ก้าวพ้น ล่วงเลยเครื่องร้อยรัดได้ รวมความว่า ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุนั้นชื่อว่ารู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
เราเรียกภิกษุนั้นว่าเป็นมหาบุรุษ
ภิกษุนั้นชื่อว่าล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

พร้อมกับการจบคาถา ธรรมจักขุไว้ธุลี ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้เกิดขึ้นแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะ ความพยายาม ความประสงค์ การอบรมบุญญาบารมีร่วมกันกับพราหมณ์ จิตของพราหมณ์นั้นก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น หนั่งเสื่อ ชฎา ผ้าคากรอง ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผมและหมวดของติสสเมตเตยยพราหมณ์ก็หายไป พร้อมกับการบรรลุอรหัตตผล ท่านเป็นภิกษุ มีศีระะโล้น นุ่งห่มผ้ากาสาวะ ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร เพื่อการปฏิบัติเอื้อประโยชน์ จึงประคองอัญชลี นั่งลงนมัสการพระผู้มีพระภาคโดยประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

ติสสเมตเตยยมาณวปัญหานิทเทศที่ ๒ จบ

^๑ ส.ม. ๑๙/๓๗๗/๑๓๗-๑๓๘